

بی‌ثباتی اقتصادی در کشورها و راهبردهای مقابله با آن با تکیه بر قرآن و نهج البلاغه

سلیم شیخ صلوات^۱ مهدی عمانی^۲ مهرباب ارسالی^۳ زهرا بوداقلی آلنی^۴ محمد ممیش زاده^۵

چکیده

طبق آیه ۸۹ سوره نحل که عبارت می‌باشد از تبیاناً لکل شیء برداشت می‌شود که کتاب قرآن، معجزه جاوید حضرت محمد مصطفی، بیانگر همه چیز در همه ادوار زمانی هست و این تبیان تا قیام قیامت شامل برنامه زندگی و سعادت تمام جهانیان می‌باشد مسئله اقتصاد هم که از ارکان مهم جوامع بشری از دیر باز تا حال بوده و هست از این قاعده مستثنی نمی‌باشد علتش هم این می‌باشد که رکن اساسی بقاء جامعه مسئله اقتصاد می‌باشد البته این مهم در همه ادوار زمانی به یک شکل نمانده و با گذر زمان و پیشرفت علوم جهانی، وجهه ای عظیم بر خود گرفته است و هیچ کس در هیچ زمانی منکر حیاتی بودن این مسئله و تو در تو بودن این مهم با مسائل اجتماعی دیگر نبوده است. هدف اصلی در مقاله حاضر بررسی بی‌ثباتی اقتصادی در کشور و راهبردهای مقابله با آن با تکیه بر آیات و روایات می‌باشد که روش تحقیق در نوشتار حاضر بصورت کتابخانه ای می‌باشد که با رجوع به مقالات و کتاب های اینترنتی داده های بدست آمده را جمع آوری کرده ایم. بنابر این باید دنبال راهکارها و شیوه های متناسب با رویکرد های این مقوله مهم پرداخت.

کلید واژه: اقتصاد، راهبرد، قرآن، نهج البلاغه

^۱ ریاست اداره آموزش و پرورش منطقه ارشق، اردبیل، ایران

^۲ دکترای حقوق، دبیر زبان انگلیسی، هنرستان خلیج فارس مرادلو، منطقه ارشق، اردبیل، ایران (نویسنده مسئول) omanimehdi۶۸@gmail.com

^۳ طلبه پایه ۵، حوزه علمیه المهدی مشگین شهر، اردبیل، ایران

^۴ مربی پرورشی، دبیرستان زینبیه رضی، منطقه ارشق، اردبیل، ایران

^۵ مدیر هنرستان خلیج فارس مرادلو، منطقه ارشق، اردبیل، ایران

۱- بیان مساله

اقتصاد یکی از مهمترین بنیه ها و ریشه های زندگی انسان از اول خلقت تا آخرالزمان بوده است به گونه ای که بخش چشم گیری از زندگی بشر وابسته به آن می باشد اعم از زندگی فردی و یا اجتماعی چون عامل بقاء انسان حتی در ابتدایی ترین مراحل زندگی اقتصاد و چالش های پیش روی آن می باشد با رجوع به آیات و روایات معصومین ع بر اهمیت بحث از اقتصاد و رویکردهای در قبال آن دست می یابیم. نقش اقتصاد سالم در بالندگی اجتماع و سلامت جامعه بر کسی پوشیده نیست باید اذعان داشت که سلامت اقتصاد شرط لازم و بدیهی برای زندگی سالم و آحاد جامعه است تا جایی که دستورات شریعت مقدس اسلام و آئین زندگی ائمه اطهار و گفتار معصومین نیز جایگاه مهمی بر معیشت حلال و ارزش دنیایی و آخروی آن قائل شده و سیره علمی بزرگان دین نیز به آن گواهی می دهد (صادقی و اشرفی، ۱۳۹۵: ۱) اقتصاد در عرصه های متنوعی از زندگی بشر از گذشته تا حال تاثیر گذار بوده و نقش تعیین کننده ای داشته است در هم تنیدگی این حوزه با حوزه های دیگر چنان است که بعضا نمیتوان اقتصاد را نا دیده گرفت خداوند نیز در آیات فراوانی از قرآن مجید به مسائل اقتصادی پرداخته است بررسی روایات نیز نشان دهنده اهمیت فوق العاده اقتصاد است (معمد و شهیدی نسب، ۱۳۹۶: ۱) اقتصاد و امور مادی همیشه در زندگی بشر حتی زمانی که به زندگی اجتماعی روی نیاورده بود رکن اساسی محسوب می گردید اون با پیچیده شدن زندگی اجتماعی و خارج شدن از مراحل ابتدایی و برقراری روابط گسترده انسان ها اقتصاد و نحوه کسب و کار جهش خیره کننده ای داشته و جلوه گری خاصی در جوامع پیدا کرده است (آهنگران و جاوید، ۱۳۹۸: ۱) از آنجا که در فرایند فعالیت های اقتصادی حوزه مصرف نقش مهمی در شکل دهی سبک زندگی و رشد و تحصیل کمالات نفسانی انسان ایفا می کند از این رو در جهت تربیت این بعد به منظور جهت دهی مصرف مریبان در راستای هدف آفرینش به بایستگی اصلاح باورها توجه به ارزش های شرعی و تقویت روحیه مسئولیت پذیری همگانی اشاره شده است (موسوی نسب، ۱۳۹۹: ۱) دین اسلامی نظامی جامع در تربیت انسان از گهواره تا گور است که اعتلای معنوی انسان هدف غائی آن می باشد و مشتمل بر مجموعه عقاید، مبانی و دستور العملهای رفتاری را جهت دستیابی به اهداف مورد نظر خود در این حوزه ارائه کرده است (میرمعزی، ۱۳۷۸: ۱) بیش از سه دهه است که بحث از معناداری علم اقتصاد اسلامی و ماهیت آن به یکی از دغدغه اندیشمندان مسلمان تبدیل شده است (مقدم، ۱۳۸۹: ۱)

بر همین اساس پژوهش حاضر در صدد پاسخ به این سوال اصلی است که بی ثباتی اقتصادی در کشور و راهبردهای مقابله با آن با تکیه بر آیات و روایات چگونه می باشد بنابراین ابتدا به مفهوم شناسی واژه های مهم در این زمینه پرداخته و به علل و راهکار های معصومین در این باب می پردازیم

۲- پیشینه تحقیق

مهدی عمانی، جمال بیگی، بابک پور قهرمانی (۱۴۰۱) در مقاله خود با عنوان «ناداری دارم و تاثیرات آن بر بی ثباتی اقتصادی کشورها سخن گفته ولی با این حال باید از تاثیرات دیگر عوامل را بر بی ثباتی کشورها را نباید نادیده گرفت

سجاد رحمتی، جمال بیگی، بابک پور قهرمانی (۱۴۰۱) در مقاله خود تحت عنوان جنایات ارتكابی در میانمار و تاثیرات آن بر بی ثباتی اقتصادی کشورها سخن گفته است که جنایات ارتكابی در میانمار را عامل اصلی بی ثباتی اقتصادی در کشورها دانسته ولی بیشتر از خود جنایات باید بدنبال عاملان این جنایات بود که اگر با این روش به نتیجه نمی رسیدند دست به کارهای دیگر می زدند

مجید دلاوری، سجاد بصیر (۱۳۹۱) در مقاله خود تحت عنوان بررسی تاثیر بی ثباتی اقتصادی با تاکید بر کسری مازاد بودجه بر رشد اقتصادی در ایران چنین ذکر کرده است که امروزه دست یابی به نرخ رشد اقتصادی بالا بخاطر اینکه راه حل بسیاری از معضلات اقتصادی از جمله فقر و توزیع نامناسب درآمد تلقی می گردد و موجب افزایش رفاه جامعه می شود عکس این جریان نیز حاکم بر جریان بی ثباتی اقتصادی است به گونه ای که عوامل مهم از جمله فقر و توزیع نامناسب درآمدها و صادرات و واردات بدون برنامه باعث بی ثباتی و به معنای حقیقی کلمه باعث فلج شدن اقتصاد می شود

محمد رضا ناهیدی امیر خیز (۱۳۹۲) در مقاله خود تحت عنوان بررسی رابطه بی ثباتی اقتصادی و توسعه اقتصادی اجتماعی ایران چنین آورده است که با نگاهی به وضعیت اقتصاد کشور بعد از انقلاب اسلامی به ویژه دهه اخیر به نظر می رسد که ایجاد تعادل نسبی در اقتصاد ما

تبدیل به مسئله مهمی شده است تغییرات ناگهانی و نارسایی‌های عمیق در شاخص‌های مهمی همچون تورم، نرخ ارز و بیکاری اثبات بر این مدعا است و نشان از عدم وجود سیاست یکپارچه اقتصادی می‌باشد

سعید راسخی، سیده وجیهه جباری خشک‌رودی (۱۳۹۴) در مقاله خود تحت عنوان اثر بی‌ثباتی اقتصادی بر رقابت‌پذیری بین‌المللی در بخش کشاورزی ایران چنین آورده است که عدم اطمینان، تغییرات غیر قابل پیش‌بینی در یک متغیر اقتصادی است که به دلیل عدم توانایی لازم در پیش‌بینی این تغییرات در آینده می‌تواند بر سایر متغیرهای اقتصادی تاثیر زیادی داشته باشد و با بی‌ثبات کردن اقتصاد به دیگر حوزه‌ها ضربه مهلکی وارد کند

سیما اسکندر سبزی، اسداله فرزین‌وش، کامبیز هژبر کیانی و حمید شهرستانی (۱۳۹۷) در مقاله خود با عنوان تاثیر بی‌ثباتی اقتصادی بر دلاری شدن غیررسمی اقتصاد ایران چنین ذکر کرده است که محیط بی‌ثبات اقتصادی بر میزان پولی که عواملان اقتصادی مایل به نگهداری آن هستند تاثیر می‌گذارد بطوری که نااطمینانیه‌های نرخ بهره وری و نرخ تورم بالای غیر قابل پیش‌بینی تقاضا برای پول داخلی را کاهش و تقاضا برای دارایی‌های جایگزین مانند پول خارجی و دارایی‌های خارجی را افزایش می‌دهد

۳- ضرورت و اهمیت پژوهش

در اهمیت و ضرورت این پژوهش می‌توان به توجه بیشتر رجال سیاسی به این حوزه و شعار اغلب دولت‌ها برای جمع‌آوری رای اشاره کرد به گونه‌ای که هر شخصی که بخواهد برای خود وجهه‌ای کسب نماید به این حوزه توجه می‌کند همچنین ضرورت ثبات اقتصادی هم بر کسی پوشیده نمی‌باشد و در این باب حتی عوام‌ترین اشخاص جامعه هم به ضرورت ثبات رسیده‌اند در حالی که عکس این جریان به نسبت جایگاه افراد در هرم کشوری آسیب می‌رساند از مضرات بی‌ثباتی اقتصادی می‌توان به اغتشاش‌ها و حتی در پی آن به تغییر نظام‌های بزرگ اشاره کرد که تاکنون در جهان کم نبوده است بسیاری از اقتصاددانان ایران و جهان بر این باورند که تا زمانی که سیاست‌های یکپارچه و راهکارهای راهبردی اقتصاد به مرحله عملی شدن نرسد نمی‌توان به ثبات اقتصادی دست یافت باید این سیاست‌های یکپارچه و منسجم را که دارای اعتبار و پشتوانه مطمئن باشند از منبعی اخذ نمود با توجه به نظریات دانشمندان اعم از مسلمان و غیره به این نتیجه می‌توان رسید که همه آنها بر این باورند که خداوند حکیم طبق فرموده خود بهترین سیره عملی برای این حوزه مهم و حیات بخش جهان را ارایه کرده است در مقام بعدی ائمه اطهار ع به تعبیر نبی مکرم اسلام همان قرآن‌های ناطق و انوار واحد الهی بهترین رهبران جهانی برای تکامل زندگی انسان در تمامی ابعاد می‌باشند و تمامی ضربه‌هایی که بشریت تاکنون در جهان احساس می‌کند نبود و عدم توجه به سیره معصومین ع می‌باشد پس همین امر موجب شکل‌گیری و پرداخت به پژوهش حاضر می‌باشد.

۴- عوامل موثر بر بی‌ثباتی اقتصادی کشور

۴-۱. نیروی کار

تقریباً ۷۵٪ از درآمد ملی را به خود اختصاص داده و این مسئله اهمیت این عامل را بر حسب سهم آن از تولیدات ملی را مشخص می‌کند برای بسیاری از افراد نیروی کار تنها منبع درآمد می‌باشد برای این افراد بیکاری می‌تواند به منزله یک گرفتاری شخصی تلقی شود به طور کلی بیکاری به عنوان یک شاخص برای سنجش سلامت کلی اقتصادی می‌تواند مطرح شود برای بیکاری اقسام و انواع مختلفی هست مانند آزادی و غیر آزادی که خود این دو تقسیم به چند دسته ریزتر بخش می‌شوند همانند بیکاری دوره‌ای و فصلی (میرزاخانیا، ۱۳۷۲: ۵۶) در عرصه برنامه‌ریزی‌های نوین اقتصادی نه تنها کاهش تعداد بیکاران بلکه کاهش طول دوره بیکاری از اهداف مهم در بخش اقتصادی کشورهای جهان به ویژه کشورهای توسعه یافته می‌باشد کشورهای صنعتی برای جلوگیری از طول دوره بیکاری تدابیری مانند لغو شرط مدرک تحصیلی و استخدام در برخی دستگاه‌ها را مبنای خود کرده‌اند که به سبب آن توانسته‌اند نرخ طول بیکاری را از خود بیکاری کمتر کنند البته در این زمینه طبق آمارهای رسمی منتشر شده موفق بوده‌اند (زمانزاده و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۰) نااطمینانی نسبت به سیاست‌های اقتصادی موجب می‌شود که فعالان اقتصادی نتوانند چشم‌انداز روشن و شفاف از آینده ترسیم کنند لذا افزایش نااطمینانی نسبت به سیاست‌های اقتصادی موجب کاهش سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولد اقتصادی، رکود اقتصادی و در نتیجه افزایش نرخ بیکاری می‌شود

صمصامی، ۱۳۹۹: ۲۶) پس میتوان چنین تبیین کرد که بیکاری بیکاری اثرات مخرب و غیر قابل جبران در زمینه شخصی و ملی دارد این معضل بزرگ اقتصادی عوامل زیادی دارد که مهمترین آنها سیاست های غلط دولت ها در قبال نیروی کار می باشد

۴-۲. شرایط نامناسب جنگ تحمیلی

جنگ شرائط خاصی را بر اقتصاد کشورهای درگیر تحمیل می کند و به همان میزان که موجب تخریب زیر بناها و مراکز اقتصادی می شود می تواند زمینه ساز رشد و توانمندی های انسانی و سرعت بخشیدن به روند تبدیل استعداد های بالقوه کشورهای درگیر باشد با این حال جنگ به دلیل تاثیری که در کاهش عرضه و افزایش تقاضا و عدم تعادل در اقتصاد دارد موجب می شود نظام بازار کارایی خود را از دست دهد (دژپسند و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۴۶) جنگ علاوه بر آثاری که در زمان وقوع بر جای میگذارد می تواند آثار دراز مدتی بر روند رشد توسعه اقتصادی بر جای بگذارد که که بعضا اثر دراز مدت آن بیشتر از آثاری است که بصورت مستقیم و غیر مستقیم در زمان وقوع بر جای میگذارد (فیروزنیا و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۲۰) بدین گونه می شود که اقتصاد کشورهای متحمل جنگ با دیگر بلاد های مصلح کاملا متفاوت می شود

۴-۳. تشدید تحریم های بین المللی

جمهوری اسلامی ایران در سه دهه گذشته همواره در معرض تحریم های اقتصادی قرار داشته است این رویکرد از شروع انقلاب اسلامی ایران و پس از تسخیر لانه جاسوسی در سال ۱۹۷۹ آغاز و تا کنون ادامه یافته است و مقاومت ملت ایران تشدید یافته است ولی با تمامی مقاومت ها تحریم تاثیر خود را در بخش های مختلف گذاشته است (لطفی و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۰) تحریم های بین المللی در چند صنف قابل مشاهده است از جمله آنان در بخش های اقتصادی که خود دربرگیرنده بخش های زیادی است که برخی از آنها عبارتند از صنعت، کشاورزی مالی و بازرگانی که در هر بخش مذکور تاثیرات وسیعی بر جای گذاشته برای مثال در بخش صنعت تحریم ها عمدتا بر روی مواد اولیه، دستگاه های پیشرفته صنعتی و البته مواد و تکنولوژی های دارای کاربرد دوگانه نظامی و غیر نظامی را هدف گرفته است (موهبتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۲) تحریم با عدم تمایل دولت ها تاثیرات خیلی خطیری بر روی نبض جامعه کشورها دارد که گاهی منجر به نابودی نظام های کبیر جهانی می شود

۴-۴. قاچاق کالا

قاچاق به معنای ورود و خروج پنهانی کالا از مبادی رسمی و غیر رسمی بدون پرداخت عوارض دولتی می باشد و به عنوان یکی از موانع رونق تولید می باشد (مویدی خرم آبادی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۶۶) کشورمان از ابتدا مورد هجوم تهدید های داخلی و خارجی در همه زمینه ها بوده است اقتصاد نیز از این تهدید ها در امان نبوده و یکی از عواملی که بر امنیت اقتصادی مضر بوده قاچاق کالا می باشد که در دهه اخیر گسترش یافته و تاثیر قابل توجهی بر اقتصاد داشته است (وطن پور، ۱۳۸۷: ۶۹) پس قاچاق کالا هر چند از نوع بی ارزش آن میتواند تاثیر منفی گسترده ای بر اقتصاد کشور داشته باشد و بطور جدی میتواند امنیت اقتصادی کشور را زیر سوال ببرد.

۵- مکانیسم پیشگیری از بی ثباتی اقتصادی با تکیه بر آیات

۵-۱. قرض الحسنه

مکتب اقتصادی اسلام با تحریم ربا قرض الحسنه را بعنوان بهترین شیوه جایگزین برای ربا جهت استفاده متقاضی که توانایی باز پرداخت سود را ندارد در نظر گرفته است در حال حاضر اقتصاد ایران مشکل جذب نیروی انسانی آماده بکار و پدیده بیکاری روبه رو است که علاوه بر اتلاف منابع انسانی به خصوص نیروی تحصیل کرده انسانی مسائل و دشواری های متعدد اقتصادی و اجتماعی را به همراه دارد پس کاهش نرخ بیکاری به عنوان یکی از مهمترین اهداف در مسیر دست یابی به رشد و توسعه اقتصادی اهمیت خاصی دارد بدیهی است که مهمترین عامل ایجاد تقاضا برای نیروی کار بواسطه سرمایه گذاری های مولد و اشتغال زا و ایجاد فرصت های شغلی جدید است در این بین بانکداری اسلامی با تکیه بر موازین و مقررات اسلامی می تواند نقش بسزایی در تامین مالی پروژه های جدید اقتصادی و کار آفرین داشته باشد بانکداری با اصرار بر مشارکت در سود و زیان شکل گرفته است (مکیان و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۲)

نظام اقتصاد سالم قرض الحسنه را برای مقابله با انواع معاملات غیر شرعی و ناسالم جایگزین نموده تا کسانی که توانایی باز پرداخت اقساط بدهی های برخی معاملات ناسالم مانند ربا را ندارند هم بتوانند از این فرصت استفاده در این شیوه که پاداش اخروی آن نیز مد نظر است تلاش

شده است که نابرابری های در امدی از بین برود نظام اقتصادی اسلام نهال فرض الحسنه را بعنوان یکی از شیوه ها و ابزار های موثر برای کاهش نابرابری توزیع درآمدها قرار داده است (یزدانی ، ۱۳۹۰ : ۳۰) دین اسلام با نهی از معاملات غیر شرعی فرض الحسنه را بعنوان بهترین روش دست یابی افراد بی بزاعت جامعه معرفی کرده است.

۲-۵. زکات

زکات یکی از متغیرهای اقتصاد اسلامی است یکی از حکمت های وضع مالیات های اسلامی و دستورات اخلاقی در مورد انفاقات رفع نیاز های فردی و اجتماعی بوده که اثرات توزیعی آنها نیز نقش بسیاری در برقراری عدالت اجتماعی خواهد داشت مصرف مالیات های اسلامی به ویژه زکات موجب افزایش پس انداز، رشد موجودی سرمایه ، افزایش ثبات اوضاع اجتماعی و سیاسی به همراه کاهش ریسک و بالا رفتن میل نهایی به سرمایه گذاری و همچنین موجب کاهش احتمال ضرر در سرمایه گذاری و ثبات بازار وام می شود در کل استفاده از ظرفیت مالی زکات در زمینه های مختلف باعث رشد و شکوفایی در آن زمینه میشود (اثنی عشری و همکاران ، ۱۳۹۳ : ۸) برقراری دولت اجتماعی در جامعه یکی از مهمترین پیش شرط های توسعه است زکات یک قاعده حیاتی در سیستم کلان جامعه اسلامی است که نقش مهمی در تخصیص عادلانه در آمد ایفا می کند اقتصاد اسلامی در بیان مسائل اقتصادی از سیستم های اقتصادی دیگر متفاوت عمل می کند در حقیقت اقتصاد اسلامی یک مدل اقتصادی کاملاً مستقل است که بر پایه قوانین بدست آمده از منابع اسلامی در جهت رفاه افراد جامعه بنا نهاده شده است تصریح آیات قرآن کریم درباره زکات و روایات ائمه معصومین ع در باب فلسفه زکات دلالت بر آن دارد که هدف خداوند از وضع زکات حل مساله فقر و تامین حداقل معیشت خانوارهای نیازمند بوده است (جاویدی و همکاران ، ۱۳۹۸ : ۴۸۷ و ۴۸۸)

زکات سنگ بنای نظام اسلامی است قرآن از زکات به عنوان یک جزء حیاتی از عدالت اجتماعی و اقتصادی یاد می کند روش مرسوم کاهش فقر در اکثر کشورها بر فعالیت های بخش دولتی متمرکز می نماید اما در کشورهای مسلمان سیستم زکات به عنوان ابزاری برای توزیع ثروت به فقرا وجود دارد این روش سیستم های امنیت اجتماعی را برای ریشه کنی کردن فقر به ویژه در دوره های سخت اقتصادی یاری می کند اقتصاد اسلامی یک سیستم کامل و جامع زکات را به مسلمانان معرفی می کند که در آن زکات سهم واجب یک مسلمان بر روی یک فعالیت مشخص شده است اسلام به روشنی بیان می کند که سهم فقرا و نیازمندان در دارایی ثروتمندان است وجود نظام زکات در اسلام بخاطر این است که اطمینان حاصل شود ثروت بصورت منصفانه در جامعه گردش خواهد کرد (زرا نژاد و همکاران ، ۱۳۹۶ : ۵ و ۶) وصل کردن بحث زکات از شاخه اقتصادی برای اصلاح ساختار عدالتی اجتماع بطور مستقیم دستاوردی نوین بود که با ظهور اسلام درخشید و تاثیر آن تا ابد مشاهده می شود

۳-۵. خمس

در نظام اقتصاد اسلامی خمس و زکات (مالیات های شرعی) برای بالا بردن سطح رفاه بین نیازمندان ، توازن اقتصادی و برقراری عدالت اجتماعی وضع شده اند جایگاه منابع مالی برای رشد و پیشرفت اقتصادی ، اجتماعی و سیاسی جایگاهی است بنیادی و اساسی اما هر یک از این دو منبع اقتصادی و عبادی در جامعه اسلامی جایگاه خویش را دارند بر اساس مصلحت ها و منفعت هایی در واجب و در مواردی مستحب هستند اگر این مقوله به درستیدر جامعه نهادینه شود و مردم آثار و دستاوردهای آن را در جامعه رویت کنند آنگاه بدون تردید به پرداخت خمس و زکات روی خواهند آورد (عزیزی و همکاران ، ۱۳۹۵ : ۱۲۳)

هر دولتی از دیر باز برای اداره کشور و تقبل هزینه های آن نیازمند به یک سری از در آمد ها بوده تا بتواند کشورش را در مسیر معین و به سوی اهداف خود رهنمون سازد که بررسی مسائل مربوط به درآمدها و مخارج دولت و نتایج حاصل از هر یک موضوع مالیه عمومی است با توجه به اینکه حکومت اسلامی از اهم احکام اسلام و حاکم بر بقیه احکام فرعی است لذا خداوند متعال برای حکومت ، منبع مالی قرار داده که این منابع مالی عمده مالیات های شرعی و اسلامی است خمس و زکات به عنوان مالیات ها به دولت اسلامی تعلق میگیرد و اساساً دست دولت نیست تا دولت بتواند از آنها به اداره جامعه بپردازد اما حاکم اسلامی میتواند زمینه های ضمانت اجرایی دولتی و حکومتی را فراهم آورده و مکانیزم وصول و مصرف آن را تغییر دهد (بابایی ، ۱۳۹۶ : ۷۰) به نظر می رسد که خمس و زکات بهترین شیوه اداره حوزه اقتصادی جامعه اسلامی می باشد که ترک آن باعث ضربه به بدنه دولت اسلامی می شود

۵-۴. کفارات

دین مقدس اسلام برای تامین نیاز فقیران حقوق مالی به عهده ثروتمندان گذاشته است که افراد قادر باید به صورت مخالفت برخی از احکام شریعت بپردازند این حقوق در فقه اسلامی کفاره مالی نامیده می شود مانند کفاره قسم، کفارهظهار، کفاره روزه خوردن در ماه مبارک رمضان، کفاره قتل غیر عمد و کفاره عدم وفا به نذر چنان که میدانیم ارتکاب این معاصی تجاوز به حقوق الهی است و به بندگان خدا هیچ ربطی ندارد اما اسلام خواسته است که اطعام فقیران یا آزاد کردن بردگان یا پرداخت مال مستحقان، کفاره مخالفت با اوامر الهی و بخشش گناهان باشد تا بدین وسیله از بار فقر و بی نوایی جامعه کاسته شود (موسی زاده و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۱) یکی از راهکارهای توزیع درآمد ثروت که بدون هزینه های اداری در جامعه اسلامی و بر اساس باور های دینی انجام می شود جریمه های مالی است که با پرداخت آن از یک سو نوعی آرامش و طهارت روحی برای فردی است که توانسته در شرایط تعریف شده وظیفه عبادی خود را انجام دهد و از سوی دیگر موجب کمک به دهک های پایین است تا حدودی مشکل اجتماعی و اقتصادی جامعه حل شود (اسماعیلی و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۰) بنابراین کفاره نوعی معامله دو سر سود می باشد بدین معنا که از طرفی فرد متخلف توانسته باری از دوش خود بردارد و از طرفی دیگر به توازن جامعه کمک می کند

۶- مکانیسم پیشگیری از بی ثباتی اقتصادی با تکیه بر نهج البلاغه

۱-۶. تقسیم مساوی بیت المال

امام علی ع بر اساس اصول فرهنگی و استراتژی که در پیش گرفته بودند به توزیع درآمد ها و بیت المال با اقتدا به شیوه پیامبر ص اسلام که سیاست مساوات بود دست زدند ایشان سیاست های مالی خویش را بر مبنای نرم خویی و ملاحظت پایه ریزی کرده بودند توسعه اقتصادی را عموماً به افزایش تولید مبتنی بر افزایش ظرفیت های تولیدی بر پایه تکنولوژی بومی و پیش رونده در دراز مدت که باعث تغییرات کیفی در ساختار سیاسی، اجتماعی، نظامی و اقتصادی گردد درجه فقر و اختلاف میان فقر و ثروت را کاهش داده و توزیع درآمدرا متعادل ساخت (رحیمی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱) تقسیم عادلانه بیت المال میان اقشار نیازمند و مستحق جامعه سطح اقتصادی مردم تنگدست و آسیب پذیر را بالا برده و قدرت تحمل آنان را در مقابله با کمبودهای اقتصادی و تحریم های بیرونی افزایش می دهد اصل در تقسیم بیت المال عدم تفاوت میان مردم به جهت شرافت یا سابقه بیشتر در اسلام و یا دانش و زهد ایشان است این همان شیوه امیرمومنان است روشن و صحیح است که در شرایط بحران های اقتصادی و تحریم های تحمیلی قشری که متحمل بیشترین فشار، سختی و ضرر می شوند طبقه پایین جامعه است همچنان که امیر مومنان تفقد و رسیدگی به مستضعفان جامعه را در راس امور خود قرار می دادند (بهرامی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۹) دقت به تقسیم صحیح بیت المال شیوه نبی مکرم بوده است که تنها ائمه اطهار راه آن حضرت را ادامه دادند و بقیه خلفاء معیارهای جدیدی در تقسیم بیت المال پیش گرفتند

۲-۶. مبارزه با فساد اقتصادی

یکی از منابع غنی اسلامی در حوزه عدالت خواهی و تبیین مواضع روشن و برخورد قاطع با فساد و بی عدالتی کتاب شریف نهج البلاغه است امیر مومنان در این کتاب شریف ساز و کارهای نظارتی مقابله با فساد در حوزه پیشگیری و مقابله با فساد ارائه کرده است برای مثال رانت که به معنای سو استفاده از فرصت ها و امکانات جامعه است یکی از معضله های مهم به شمار می آید که رانت خوار ها با استفاده از نفوذ سیاسی و اقتصادی شان از طریق آشنایانی که صاحب این نفوذ هستند به صورت غیر قانونی به منابع مالی دست پیدا می کنند و به کسب ثروت می پردازند امیر مومنان در خطبه ۲۲۴ در نهج البلاغه ضمن تاکید بر حراست از بیت المال امتیاز خواهی نزدیکان را نفس می کند و از بروز فساد در سطح بالای دستگاه حکومتی خودداری می کند تا این آفت به صورت شاخه ای شروع به سرایت نکند (بختیاری، ۱۳۹۷: ۲۹ و ۳۲) مبارزه با فساد و انحرافات اجتماعی یکی از اصول و اهداف اساسی دین مبین اسلام استبر این اساس آموزه های دینی سرشار از راهکار ها و راه حل های پیشگیری از بروز فساد در جامعه و مبارزه با آن می باشد چنانچه پیامبر ص و پیشوایان دین در عمل نیز اهتمام جدی به این امر داشته اند در کتاب شریف نهج البلاغه اصول حکومت و زمامداری با رویکرد اسلامی به تفصیل شرح داده است یکی از جذاب ترین فرازهای این کتاب شریف دلالت هایی است که بر نحوه اداره صحیح سیستم های امنیت اجتماعی وجود دارد از دیدگاه نهج البلاغه یک سیستم زمانی سالم تلقی

می‌شود که ویژگی‌هایی از قبیل شایسته‌سالاری در اداره امور، حساب‌دهی دقیق، حراست از بیت‌المال، توجه به تعالی‌انسانی را داشته باشد که تاثیر مهمی در فساد زدایی دارند و نبود فساد نشانگر این است که جان کلام معصومین مخصوصاً امیر بیان به درستی در جامعه و دستگاه‌های حکومتی نهادینه شده است (کارگر و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۶ و ۱۰) و دین اسلام شیوه‌ای صحیح تا آخر برای معضلات اقتصادی به احسن وجه پایه‌ریزی کرده تا با آن انسان راه درست را انتخاب کند

۳-۶. تامین منابع مالی

تامین منابع مالی از ضروریات مدیریت اقتصادی هر جامعه می‌باشد هر چه سرمایه موجود بیشتر باشد سرعت تولید افزایش می‌یابد و رفاه و آسایش بیشتری حاصل خواهد شد از جمله مهمترین منابعی که بسیار هم مورد توجه امام علی ع بوده است خراج می‌باشد و این منبع درآمد اهمیت بسزایی در تامین منابع مالی دارد امام علی ع در نامه خود به مالک اشتر چنین بیان فرموده‌اند که اولین هدف یک زمامدار تامین منابع مالی و مدیریت آن در جمع‌آوری خراج معرفی می‌کند (شجاعی حقیقی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳) منابع مالی در زمان امام علی ع شامل دو دسته بوده‌اند الف مالیت‌ها (خمس، زکات انقال، جزیه، خراج) ب اموال که وارد بیت‌المال می‌شدند مالیات‌ها شامل زکات که مصرف آن برای فقرا و مساکین بر حسب نیازهایشان و جهاد بر حسب احتیاجات مصرف می‌شود و نه به مساوات و هم چنین خمس نیز نیمی از آن متعلق به نیازمندان بنی‌هاشم و نیمی دیگر متعلق به امام مسلمین است که خراج همواره منبع سرشار برای پشتوانه حکومت اسلامی بوده است (عالی پور و همکاران، ۱۴۰۰: ۶) به نظر میرسد که تامین منابع مالی موتور پیشران اقتصادی حکومت اسلامی می‌باشد که با مصرف بجایش می‌تواند کمک بزرگی به دولت باشد

۴-۶. وجود حاکمان و کارگزاران سالم، با تجربه و خوشنام

امام علی ع راهکار دفع مفسدات اقتصادی و اجتماعی را وجود حاکمان و کارگزارانی متدین و متعهد به فرامین الهی می‌داند آن حضرت در نامه خود به مالک اشتر، فرماندار منصوب به ولایت مصر، خصوصیات و سیمای کارگزاران را معلوم و مشخص می‌کند و می‌فرماید: سپس در امور کارمندان بیاندیش و پس از آزمایش به کارشان بگمار و با میل شخصی و بدون مشورت با دیگران آنان را به کارهای مختلف وادار نکن زیرا نوعی ستمگری و خیانت است. کارگزاران دولتی را از میان مردم با تجربه و با حیا، از خاندانی پاکیزه و با تقوا که در مسلمانی سابقه درخشانی دارند انتخاب کن چنانچه از کلام امیر بیان برداشت می‌شود انتخاب کارگزاران اصلح و با اصل و نسب باعث خدمت صادقانه آنها به حکومت و نهایتاً منجر به پیشرفت اقتصادی و جلوگیری از فساد اقتصادی می‌شود (مولایی، ۱۳۹۲: ۱۰۲) از آنجا که سازمانها و نهادهای حکومتی نقش بسزایی در بهبود وضعیت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی دارند باید در انتخاب کارمندان و مدیران بسیار دقت کرد اینکه کارکنان سازمان در احوال شخصی خود دارای چه رفتار و اخلاقی می‌باشند حائز اهمیت است زیرا شخصی که دارای خصوصیات پسندیده باشد از انجام هرگونه مفسدات در سازمان جلوگیری می‌کند و راه را برای پیشرفت حکومت در زمینه‌های مختلف اجتماعی باز می‌کند امام نیز در این زمینه توصیه‌های مهمی به فرمانداران منصوب به ولایت‌های مختلف اسلامی دارد (نصیری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۰) اصل اعتماد در جامعه اسلامی متکی به معروف شناخته شدن مسئولین می‌باشد چون که مردم با نگاه به آنها حکومت را داوری و قضاوت می‌کنند.

نتیجه‌گیری

با توجه به داده‌های بدست آمده می‌توان به این نتیجه رسید که چالش‌های اقتصادی در تمامی جوامع بشری و در تمامی عصرها وجود داشته است اما اینگونه نبوده است که در تمامی آن‌ها راهکارها و مدیریت صحیح در قبال مشکلات و چالش‌های اقتصادی موجود باشد و به سبب همین کمبود جوامع کثیری محکوم به فنا و نابودی شده‌اند اما خوشبختانه در این میان با ظهور دین مبین اسلام، الگوها و راهکارهای صحیحی برای روبرویی با موانع اقتصادی به ارمغان آمده و حتی برای اجرای اتم و اکمل این امور، مدیران و مدیران شایسته‌ای نیز فرستاده شده ولی متأسفانه انفکاک مردم از این انوار الهی منجر به ضلالت کشیده شدن و عقب ماندگی مسلمین در تمامی زمینه‌ها شد

پیشنهاد

به نظر می رسد هنوز هم برای مقابله با خلل های اقتصادی دیر نشده چون هنوز هم رهنمود های الهی در دست مسلمین هستند از طرفی دیگر وعده ظهور مدیر و مدبر عالم ، حضرت مهدی موعود (عج) ، امید را در دل شیعیان زنده نگه داشته و مردم نسبت به آینده ای که در آن هیچ مشکلی اعم از فردی و اجتماعی ، اقتصادی و فرهنگی نباشد ، امیدوار هستند حال باید تا ظهور آن حضرت با استفاده از آیات و روایات موجود ، راهکارهای صحیح را برای مقابله با چالش ها و مشکلات اقتصادی اتخاذ نمود تا بیشتر از این از مدینه منوره موعود دور نمایم زیرا هر چه دور تر باشیم رسیدن به آرمان و وعده الهی دشوار تر می شود یکی از پیشنهاد ها و راهکارهای اسلام برای برقراری توازن اقتصادی در جامعه توجه مردم به پرداخت خمس و زکات و استفاده از شگرد قرض الحسنه و کفاره برای تقسیم ثروت در جامعه می باشد

منابع

۱. کارگر ، رضا ، غفاری ، رحمان ، احمدی ، مسعود ، (۱۳۹۹) ، ارائه الگو سازمان سالم در مبارزه با فساد اداری از منظر نهج البلاغه ، نشریه پژوهش های نهج البلاغه
۲. بختیاری ، حسین ، (۱۳۹۷) ، واکاوی مصادیق فساد اقتصادی و تبیین راهکار های نظارتی مقابله با آن با تاکید بر آموزه های نهج البلاغه ، نشریه پژوهش نامه علوی
۳. بهرامی ، مهدیه ، حمزه علی ، سمیه ، (۱۳۹۶) ، تحلیلی بر سازو کار های عملی اقتصاد مقاومتی در نهج البلاغه با تکیه بر وظایف دولت ، نشریه پژوهش های نهج البلاغه
۴. رحیمی ، کاظم ، شریفی ، ناصر ، شبنه زده ، محمد (۱۴۰۱) تاثیر نگاه فرهنگی در اقتصاد نهج البلاغه ، همایش مطالعات میان رشته ای در مدیریت و مهندسی
۵. موسی زاده ، ابراهیم ، مصطفی زاده ، فهیم (۱۳۸۹) بررسی مبانی حقوقی اجتماعی ، نشریه پژوهش نامه انتقادی متون و برنامه های علوم انسانی
۶. بابایی ، عیسی ، (۱۳۹۶) بررسی تطبیقی مالیات های اسلامی با مالیات های حکومتی (مطالعه موردی خمس و زکات) ، نشریه تحقیقات جدید در علوم انسانی
۷. حامی عزیزی ، باقر ، یعقوبیان کفشگری ، اسمعیل (۱۳۹۵) خمس و زکات و جایگاه آن در کشور های اسلامی ، نشریه جدید در علوم انسانی
۸. جاویدی ، شهرماد_ ، عبدالله زاده اول ، نرگس ، اسدزاده ، احمد ، محمد ، علی ، صداقت (۱۳۹۸) ، بررسی تاثیر زکات بر توزیع ثروت جامعه با استفاده از رویکرد مدل سازی عامل بنیان ، نشریه تحقیقات اقتصادی
۹. اثنی عشری ، ابوالقاسم ، میکائیلی ، سیده وجیهه (۱۳۹۳) ، تاثیر زکات بر فقرزدایی و رشد اقتصادی مطالعه موردی استان های شمالی (مازندران ، گیلان ، گلستان) ، نشریه پژوهش های مالیه اسلامی
۱۰. یزدانی ، مریم ، (۱۳۹۰) ، قرض الحسنه و نقش آن در رفع نیازهای اجتماعی و اقتصادی ، ۱۳۹۰ ، نشریه مجله اقتصادی
۱۱. مکیان ، سید نظام الدین ، الراجی ، مصطفی ، (۱۴۰۰) ، تاثیر تسهیلات قرض الحسنه بر اشتغال در اقتصاد ایران ، نشریه اقتصاد و بانکداری اسلامی
۱۲. مویدی خرم آبادی ، علی ، معرفتی ، سید مجتبی (۱۴۰۰) ، قاچاق کالا بعنوان یکی از موانع رونق تولید ملی ، نشریه مطالعات و پژوهش های اداری
۱۳. وطن پور ، علیرضا (۱۳۸۷) قاچاق کالا و تاثیرات آن بر امنیت اقتصادی کشور ، نشریه کارآگاه
۱۴. نهبوندیان ، محمد ، لطفی ، محمد (۱۳۹۲) ، نظریه بازی ها و تحریم اقتصادی ایران (ارائه مدل مفهومی) ، نشریه دفاعی استراتژیک
۱۵. موهبتی ، یاسر (۱۳۹۷) ، بررسی تحریم های اقتصادی و تاثیر آن بر اقتصاد ایران ، نشریه مطالعات مدیریت و حسابداری

۱۶. فیروز نیا ، قدیر ، جاسمی ، الهام ، قرنی آرانی ، بهروز (۱۳۹۵) تاثیر جنگ تحمیلی بر روند رشد و توسعه اقتصادی سکونتگاه های روستایی (مطالعه موردی : شهرستان قصر شیرین) ، نشریه مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه های انسانی
۱۷. دژپسند ، فرهاد ، رئوفی ، حمید رضا ، موسوی ، سید مسعود (۱۳۸۸) اقتصاد ایران در دوران جنگ تحمیلی ، نشریه نگین ایران
۱۸. صمصامی ، حسین ، ابراهیم نژاد ، احمد (۱۳۹۹) تاثیر نااطمینانی سیاست های اقتصادی بر بیکاری و کار آفرینی در اقتصاد ایران ، نشریه اقتصاد و الگو سازی
۱۹. زمانزاده ، اکبر ، حسانی ، محمدعلی ، گنجعلی ، مجتبی (۱۳۹۹) ارزیابی تاثیر گذاری سایت های مالی و پولی بر طول دوره بیکاری در کشور های صنعتی ، نشریه اقتصاد و الگو سازی
۲۰. میرزاخانیان ، ادموند (۱۳۷۲) بیکاری ، نشریه تازه های اقتصاد
۲۱. اسکندری سبزی ، سیما ، فرزین وش ، اسداله ، هژبر کیانی ، کامبیز ، شهرستانی ، حمید (۱۳۹۷) تاثیر بی ثباتی اقتصادی بر دلاری شدن غیر رسمی اقتصاد ایران ، نشریه پژوهش های رشد و توسعه اقتصادی
۲۲. راسخی ، سعید ، جباری خشکرودی ، سیده وجیهه (۱۳۹۴) اثر بی ثباتی اقتصادی بر رقابت پذیری بین المللی در بخش کشاورزی ایران ، نشریه سیاست های راهبردی و کلان
۲۳. ناهیدی امیر خیز ، محمد رضا (۱۳۹۲) بررسی رابطه بی ثباتی اقتصادی و توسعه اقتصادی ، اجتماعی ایران ، نشریه مطالعات جامعه شناسی
۲۴. دلاوری ، مجید ، بصیر ، سجاد (۱۳۹۱) بررسی تاثیر بی ثباتی اقتصادی با تاکید بر کسری مازاد بودجه بر رشد اقتصادی در ایران ، نشریه اقتصاد پولی ، مالی
۲۵. مقدم ، وحید (۱۳۸۹) فلسفه اقتصاد اسلامی : وجوه معناداری ، شیوه های تکوین ، رسالت و مسائل پیش رو، نشریه معرفت اقتصاد اسلامی
۲۶. میر معزی ، سید حسین (۱۳۷۸) مکتب و نظام اقتصادی اسلامی ، نشریه کتاب ماه دین
۲۷. موسوی نسب ، سید محمد رضا (۱۳۹۹) تربیت اقتصادی در حوزه مصرف اهداف ، اصول و راهبردها ، نشریه معرفت
۲۸. آهانگران ، روح الله ، جاوید ، میثم (۱۳۹۸) تحلیل و بررسی ملاک های طبقه بندی مشاغل با توجه به فقه المکاسب ، نشریه پژوهش در حسابداری و علوم اقتصادی
۲۹. معتمد ، عزت الله ، شهیدی نسب ، مصطفی ، اصغری ، محمد رضا (۱۳۹۶) چالش ها و راهکار های ایجاد امنیت اقتصادی در چهار چوب قرآن و اقتصاد متعارف ، پژوهش های دفاعی امنیتی اسلام
۳۰. صادقی ، ملیحه ، اشرفی ، عباس (۱۳۹۵) نقش خود باوری و اعتماد به نفس ملی در شکل گیری اقتصاد مقاومتی ، نشریه تحقیقات جدید در علوم انسانی
۳۱. عالی پور ، صدیقه ، کریمی نیا ، محمد مهدی ، انصاری مقدم ، مجتبی (۱۴۰۰) سیره اقتصادی امام علی ع در الگوی تولید و مصرف مدبرانه ، ماهنامه پژوهش و مطالعات اسلامی
۳۲. مردانی گلستانی ، مهدی ، شجاعی حقیقی ، مریم (۱۳۹۴) مولفه های اقتصادی امام علی ع با تاکید بر نهج البلاغه ، نشریه حدیث حوزه
۳۳. نصیری ، عزت اله ، حسینی ، نجمه (۱۳۹۲) ارزش های اخلاقی موثر در سلامت سازمان از منظر کلام معصومان ، نشریه اسلام پژوهش های مدیریتی
۳۴. مولایی ، محمد (۱۳۹۲) آشنایی با اندیشه های اقتصادی امام علی ع در نهج البلاغه ، نشریه پژوهش نامه نهج البلاغه
۳۵. اسماعیلی ، عطاله ، یاسوری ، مجید ، ابراهیمی ، آدینه (۱۳۹۴) عوامل موثر بر توانمند سازی اقتصادی از منظر قرآن و حدیث ، نشریه بصیرت و تربیت اسلامی
۳۶. اکبری ، عابد (۱۳۹۲) تعریف نامناسب از بیکاری و تبعات آن ، نشریه امنیت اقتصادی

۳۷. رحمتی ، سجاد ، بیگی ، جمال ، پور قهرمانی ، بابک (۱۴۰۱) نگاهی به جنایت های ارتكابی در میانمار و تاثیرات آن بر بی ثباتی

اقتصادی کشورها ، نشریه دو فصلنامه علمی_ تخصصی اقتصاد توسعه و برنامه ریزی

۳۸. بیگی ، جمال ، عمانی ، مهدی (۱۴۰۱) فناوری هارپ ؛ راهبردی نو برای بی ثباتی اقتصادی ، دو فصلنامه علمی_ تخصصی اقتصاد

توسعه و برنامه ریزی

Economic instability in countries and strategies to deal with it by relying on the Qur'an and Nahj al-Balaghe

Abstract

According to verse ۸۹ of Surah Nahl, which is an explanation of everything, it is understood that the book of the Qur'an, the immortal miracle of Prophet Muhammad Mustafa, expresses everything in all periods of time, and this explanation includes the plan of life and happiness of all the worlds until the Day of Resurrection. The economy, which has been and is one of the important pillars of human societies since the dawn of time, is not an exception to this rule, the reason being that the basic pillar of society's survival is the issue of economy, of course, this importance has not remained the same in all periods of time and with the passage of time. The time and progress of world science has taken on a huge face. And no one has ever denied the importance of this issue and that it is intertwined with other social issues. The main purpose of this article is to investigate the economic instability in the country and the strategies to deal with it by relying on verses and traditions. We have collected therefore, it is necessary to look for solutions and methods appropriate to the approaches of this important category

Key words: economy, strategy, Quran, Nahj al-Balagha